

چراغ‌های پنهان

نوشته: حسین مسرت

همت، تلاش و بایمردی زنده‌یاد احمد گلچین معانی، بهترین کتابهای خطی ادبی و تاریخی بویژه تذکره‌ها در زمان ریاست وی به کتابخانه مرکزی آستان قدس به این مجموعه افزوده گشت و چه کسی است که نداند به همت زنده‌یاد محمّدتقی دانش‌پژوه نه تنها صدها جلد کتاب نفیس خطی بر گنجینه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران افزوده شد، بل صدها میکروفیلم و عکس نسخه‌های خطی از گوشه و کنار ایران و جهان راهی مخزن آن کتابخانه گردید. تا رنج سفر هزاران مشتاق علم برای بی‌جویی و دسترسی به نسخه‌های خطی کاهش یابد. بر همین سان است استاد ایرج افشار که در زمان ریاست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران بیشترین نقش را در غنای این کتابخانه از جهت دستیابی به نسخه‌های ارزنده خطی فهرست‌ها و آثار چاپ خارج از کشور داشت.

اگر همت مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی و پیگیری‌های حضرات سید احمد حسینی اشکوری و دکتر سید محمود مرعشی نبود، اکنون کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله مرعشی نجفی اینچنین بر تارک کتابخانه‌های جهان اسلام نمی‌درخشید. حال در این میان نام چند صد تن مجاهد گمنام، که گام‌هایی بس ارزنده در برپایی این ذخایر داشتند و بر هیچ دفتر و ثبت‌های نامشان نیست و بناچار بر سر قلم نگارنده نیامده است، ظلمی است که بر کوشندگان راستین رفته است. اینان چراغ‌های پنهانی هستند که در گمنامی زیستند و خدمت کردند و از یادها رفتند. یکی از اینان مرحوم حسین علی باستانی راد است، و بی‌گمان از اهل تحقیق نام چندتایی را می‌دانند، که هیچ‌گاه و هیچ‌کس فرصت و امکان حتی یک «دست‌مریزاد» را هم به آنان پیدا نکردند.

نوشتن مقاله حاضر از این بابت چند سال به تعویق افتاد که گمان می‌رفت و هنوز هم می‌رود که نگارنده آن به مثابه آن شعر مشهور تصور شده که گفته‌اند:

همیشه در پس موفقیت‌ها، قهرمانی‌ها، شکوه و جلال‌ها و بالندگی‌ها، دست‌هایی پنهان، تلاش‌هایی ناپیدا، چهره‌هایی گمنام و هزاران راه‌رفته و نارفته وجود دارد، تا اینکه ما امروز تجلی آن را شاهد هستیم. مثلاً نتیجه تلاش‌های امیرکبیر، قائم‌مقام و دیگران در پی‌ریزی دارالفنون و مدارس علمی دیگر است که سال‌های بعد در رشد و شکوفایی کشور و پیدایش هزاران فرهیخته و دانش‌پژوه و عالم فرزانه رخ می‌نماید.

در وجود قهرمانان عرصه تاریخ و ورزش همیشه نقش پررنگ صدها مربی، معلم و مشوق را می‌توان دید که ذره ذره بر فکر و اندیشه او پرتو افشانده و اثر نهاده است. گاه یک اندیشه، یک تفکر، سالیان بعد در کشف پدیده یا عنصری نمود پیدا می‌کند. تاریخ علم، کاشف بنی‌سپین را فلمینگ می‌داند و مخترع تلفن را گراهام بل، آیا پیش از اینان هیچ تلاش در این زمینه انجام نشده بود، آیا فقط مارکونی رادیو را اختراع کرد و تلگراف را مورس، آیا بنای فاخر ارگ علیشاه تبریز را فلان حاکم بنا نهاد و کاخ تخت جمشید را داریوش اول ساخت. اینها همه ثمره ایده‌های ارزشمند پیشینیان و تلاش‌ها و همت‌های چمن است که در وجود یک تن تجلی می‌یابد یا به نام یک نفر مطرح می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت که همیشه در یک نمود حقیقی، صدها نفر دخیل هستند. احرام ثلاثه مصر را هزاران برده ساخته‌اند نه فراعنه مصر. کاخ عالی‌قاپو را شاه عباس سفارش داد. فلان و بهمان ساخت، علیرضا عباسی مزین کرد و... تا حاصل کار بنایی فاخر شد که اکنون و پس از چند سال همچنان چشم‌ها را خیره می‌کنند.

این مصادیق برجسته در طول تاریخ در زمینه کتابخانه‌ها و مجموعه‌های بزرگ علمی و فرهنگی بزرگ جهان نیز صادق است. چه کسی است که نداند، کتابخانه‌های بزرگ ری و نیشابور، جندی‌شاپور و بغداد تنها به همت و علاقه دانشمندان نامی ایران فراهم گشته بود. چه کس است که باخبر نباشد به

امدی لب بام قالیچه تکاندی

قالیچه گرد نداشت خودت را نماندی

و به این دلیل، پس از این زمان نوشته شد که دوست خوبم جناب آقای احسان شکراللهی که سالهاست با این تلاشهای پررنگ اما ناشناخته در کتابخانه مجلس آشناست، اصرار ورزید تا آن را به صورت مقاله‌ای تنظیم کنم. او که از نزدیک با کارهای نگارنده آشنا بود، مرا بدین کار ارشاد فرمود تا روند شکل‌گیری دو مجموعه خطی کشور را بیان دارم: یکی گنجینه میرزامحمد کاظمینی که چند سال است با در برداشتن بیش از دو هزار جلد کتاب نفیس خطی که برخی نیز منحصر به فرد بوده از اعتباری در خور برخوردار است و دیگری که چندسالی است در حال مجموعه‌سازی است و چند ماهی دست به کار تهیه کتابهای خطی شده‌است.

داستان نخستین از آنجا آغاز می‌شود که در سال ۱۳۷۸ همزمان با بنیان‌گذاری بنیاد و ریحانه‌الرسول یزد بوسیله آقای میرزامحمد کاظمینی برای پی‌ریزی پژوهش‌هایی در زمینه رجال و مشاهیر و تاریخ یزد، نیاز به تشکیل کتابخانه‌ای تخصصی در جوار این مرکز پژوهشی احساس شد. از اینرو و با تلاشی مجدانه در طی چند سال و مسافرت‌های مکرر نگارنده به تهران و مراکز خرید کتابهای پایه و البته با حمایت‌های مالی و تشویق‌های مکرر آقای کاظمینی بنیانگذار این مجموعه علمی پژوهشی حدود ۳۰ هزار جلد کتاب مرجع تاریخی ادبی و فرهنگی گرد آمد. تعدادی هم که دست‌یاب نشد، به ناچار تکثیر و فتوکپی شد. این مجموعه دستمایه پژوهشگران بنیاد برای تدوین دوره سه جلدی دانشنامه مشاهیر یزد و دوره دو جلدی مفاخر یزد گردید. اکنون هم مورد استفاده پژوهشگران استان یزد است. در همین زمان که نگارنده مدیریت بنیاد نامبرده را برعهده داشت و آگاهی داشت که ماهی دهها جلد کتاب و صدها سند خطی راهی دیگر شهرهای ایران و متأسفانه دیگر کشورهای جهان می‌شود، به آقای کاظمینی پیشنهاد نمود. تا به هرنحو ممکن نسبت به خریداری کتابها و اسناد خطی اقدام شود. خوشبختانه با توجهی که اینجانب ارائه نمود و با توجه به روحیه‌ای فرهنگی که در آقای کاظمینی وجود داشت، این پیشنهاد بی‌درنگ پذیرفته شد و طبیعتاً وظیفه تهیه آن برعهده پیشنهاد دهنده نهاده شد. از این تاریخ هفته‌ای بین پنج تا پنجاه جلد کتاب خطی خریداری می‌شد و بانی با هر تلاشی بود حتی با فروش زمین و برخی دارایی خود نسبت به تأمین بودجه مورد

نیاز اقدام می‌نمود.

به این ترتیب در اندک زمانی (حدود ۴ سال) نزدیک به دو هزار جلد کتاب خطی خریداری شد. (به استثنای آقای احمدکرمی مدیر انتشارات ما که تعدادی از بهترین نسخه‌های خطی خود مانند حافظ فریدون میرزا و دیوان قضایی یزدی را با طیب خاطر به این مجموعه اهدا نمود) در میان کتابهای خریداری شده، دهها جلد دیوان شعرای یزدی، دو جلد آشکده آذر بیگدلی، دو جلد فرهاد و شیرین وحشی بافقی و دهها جلد کتاب پزشکی، نجوم، هیئت، تاریخ، منشآت و دیوان شعر خودنمایی می‌کند که گاه هر کدام از آنها می‌تواند مایه آبروی یک کتابخانه باشد و در میان اسناد، فرمانها، وقف‌نامه‌ها، شهرنامه‌ها، شجره‌نامه آدم تا خاتم (نگارش قرن هشتم هجری) از اعتبار و انحصار ویژه‌ای برخوردار است. این شجره‌نامه به همت دوست فاضلم آقای پیام شمس‌الدینی بازنویسی، تصحیح و آماده چاپ شده و قرار است انشاءالله در سلسله انتشارات میراث مکتوب چاپ شود. برای دست‌یابی بدین شجره‌نامه چند ماهی دوندگی و پادرمیانی صورت گرفت تا فروشنده به بهای موردنظر خرسند شود.

برای دست یابی به این نسخه‌ها، ماهها تلاش و کاوش همراه با رفت‌وآمدهای مکرر و چانه‌زنی و صدها کار دیگر صورت گرفت. تعدادی از این نسخه‌ها در حال خارج شدن از کشور بود و تعدادی در حال نابود شدن و در معرض پوسیدگی و ...

شوق دیدن آثار مکتوب گذشتگان و خرسندی از ماندگاری آن در سرزمینی که تأسف، تدوین، تحریر، تذهیب، نشمیر و گاه ترقیم و ترمیم شده است، بزرگترین حظی بود که به نگارنده دست می‌داد. نسخه‌هایی که قرار بود زینت‌بخش موزه‌های خطی کشورهای اروپایی و حاشیمنشین خلیج فارس شود و یا راهی گنجینه کلکسیونرها گردد، و از دسترسی صاحبان اصلی آن به دور ماند اما اکنون به لطف خدا در اختیار همگان است. بویژه آنکه در سال ۲۸۳۱ به همت حجج اسلام سید صادق و سیدجعفر حسینی اشکوری تمامی آنها به شیوه دیجیتال بر روی لوح فشرده ضبط و تکثیر شده و در دو شهر یزد و قم نگهداری می‌شود.

علاوه بر تلاش‌هایی که صورت گرفت، نگارنده خود نیز برای تقویت این مجموعه، وقف‌نامه ۳ متری محمدخضرشاه یزد که سالها نزد وی بوده، به همراه صداقتنامه جدّه خود و چند جلد کتاب خطی و عکسی را وقف این مجموعه نمود تا به یادگار از وی ماندگار باشد.

نگارنده در اسفند ۱۳۸۲ به دلیل رسیدگی به کارهای پژوهشی معوقه خود به ناچار از مدیریت آن بنیاد استعفا داد، اما دورانور باخبر است که خوشبختانه گنجینه اسناد و کتب خطی میرزا محمد کاظمینی که در سال ۱۳۸۳ وقف بر آستان مقدس حضرت امامزاده جعفر ۱۱ شده است روز به روز با همت بانی و واقف آن با خرید کتابهای خطی نویافته و اسناد برغنائی خود افزوده و اکنون تعداد کتابهای آن به بیش از دو هزار جلد و تعداد اسناد آن به بیش از ۶ هزار برگه رسیده است.

اکنون این مجموعه با انتشار چند جلد فهرست و با اتمتال به بارگاه مقدس امامزاده جعفر ۱۱، جایگاهی قانونی و محکم یافته

و بسان رودی جاری است که به دریا می‌ریزد، دیگر نگرانی از بابت سرنوشت آن دیده نمی‌شود.

و اما داستان مجموعه دوم از آنجایی آغاز می‌شود که چند سالی است به همت خیرمند موفق حاج احمد اخوان دستمالچی مجموعه علمی و فرهنگی در مدخل ورودی شهر یزد، روبروی دروازه قرآن در حال ساخت است و فاز اول آن که کتابخانه باشد تا پایان سال ۱۳۸۴ به بهره برداری کامل می‌رسد، بخشی از این مجموعه اختصاص به کتابخانه عظیمی دارد که طبق برنامه‌ریزی انجام شده، گنجایش یک میلیون جلد کتاب را دارد و قرار است بخشهای گوناگون تالار تحقیق و سخنرانی، مجلات، میکروفیلم، مواد دیداری و شنیداری، تالار یزد و غیره را داشته باشد. در تابستان سال جاری به یکی از تهیه‌کنندگان مجموعه کتب چاپی این کتابخانه که خود از فرزندان و محققان است به ضرورت خرید، حفظ و نگهداری کتب و اسناد خطی را از یادآور شدم. از آنجایی که او خود از اهل درد بود، پس از مشورت با چند تن از دوستان خود در قم از جمله استاد محمداسفندیاری، پیشنهاد نگارنده را پذیرفته اکنون با مشورت و همراهی وی که درخواست نموده نامش ذکر نشود، و با یاری بانی مجمع فرهنگی الغدیر امید می‌رود در پایان سال جاری تعداد کتابهای نفیس و خطی آن به بیش از هزار جلد برسد. در مجموعه کنونی نسخه‌های خطی احیاءالعلوم، لسان الصافیر، شرح نظام، حبیب‌السیور، تاریخ عالم‌آرای عباسی، فرهاد و شیرین و چندین جنگ ادبی دیده می‌شود.

امید که در آینده‌ای نزدیک شرح مبسوطی از ارزندگی و بالندی مجموعه مزبور به محضر دوستداران میراث کهن تقدیم گردد و مزده انتشار فهرست این آثار نیز به این قلم نگاشته آید و سوسوی چراغ‌های پنهان شوق و امید را در دل‌های رهنوردان وادی نسخ خطی روشن نماید.

